

MECMUA

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences]

Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal

Yıl: 6, Sayı: 11, ISSN:2587-1811 Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021

**Toplum Sözleşmesi Anlayışının Temeli:
Machiavelli'de Devlet ve Birey**

**The Foundation of the Society Contract
Understanding: The State and The
Individual in Machiavelli**

Öğr. Gör. Merve OĞUZHAN – Öğr. Gör. Zeynep DUYAR

Kayseri Üniversitesi, Develi Hüseyin Şahin Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Kayseri, Türkiye. merveoguzhan@kayseri.edu.tr

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Gediz Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, Kütahya, Türkiye. zeynep.duyar@dpu.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

DOI: mecmua. 786248

Yükleme Tarihi: 27.08.2020

Kabul Tarihi: 07.12.2020

Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021

Sayı: 11

Sayfa: 455-479

Article Information: Research Article

DOI: mecmua. 786248

Received Date: 27.08.2020

Accepted Date: 07.12.2020

Date Published: 30.03.2021

Volume: 11

Sayfa: 455-479

Yazar Merve Oğuzhan'ın bu makaledeki katkı oranı %50, yazar Zeynep Duyar'ın katkı oranı %50'dir.

Atıf / Citation

OĞUZHAN, M. DUYAR, Z. (2021). Toplum Sözleşmesi Anlayışının Temeli: Machiavelli'de Devlet ve Birey. *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 11, Sayfa: 455-479

OĞUZHAN, M. DUYAR, Z. (2021). The Foundation of the Society Contract Understanding: The State and The Individual in Machiavelli. *MECMUA - International Journal Of Social Sciences* ISSN: 2587-1811 Year: 6, Volume: 11, Page: 455-479

Öğr. Gör. Merve OĞUZHAN – Öğr. Gör. Zeynep DUYAR

TOPLUM SÖZLEŞMESİ ANLAYIŞININ TEMELİ: MACHİAVELLİ’DE DEVLET VE BİREY

The Foundation of the Society Contract Understanding: The State and The Individual in Machiavelli

ÖZ

Devlet ve birey kavramlarının geleneksel düşünceden kopup modern halindeki şekline bürünmesi Machiavelli'nin katkılarıyla gerçekleşmiş, ardından birçok düşünürün bu kavramları daha da geliştirmesiyle günümüzdeki haline ulaşmıştır. Çalışmada Machiavelli'ye değinmeden önce toplum sözleşmesinin ne olduğu kısaca ele alınarak toplum sözleşmesi kuramının önemli düşünürleri olan Hobbes, Locke, Rousseau ve Spinoza'nın üzerinde durulmaktadır. Nihayetinde modern siyasal iktidarı din, ahlak gibi siyaseti aşan değer ve kavramlarla açıklamayı reddederek siyasal iktidarı dünyevi/laik bir iktidar haline getirmek Machiavelli ile başlamış ve birçok düşünürün katkılarıyla gelişmiştir. Söz konusu düşünce anlayışı, gelenekten kopuşu simgelemiş ve devleti insan iradesinin ürünü olarak görmüştür. Ardından toplum sözleşmesi kuramcıları da devletin oluşumunu insana dayandırarak çeşitli etkenler doğrultusunda devleti bir sözleşme ile insanların kendi iradeleriyle egemenliklerini üstün bir otoriteye devretmeleri sonucu ortaya çıktığını savunmuşlardır. Çalışmanın devamında toplum sözleşmesi kuramının ilk zeminini oluşturan Machiavelli'nin bu anlayış doğrultusunda, devletin nasıl ortaya çıktığı fikrine, ardından gerçekleştirilen yönetim biçimlerine ve insan doğasının siyaset üzerinde etkilerine yer verilmektedir. Son olarak da Machiavelli'nin bireyin kendi yaşamını sürdürmesi için gerekli bir yapı olarak gördüğü laik devletinde, birey kavramı ve devlet ile ilişkisi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplum Sözleşmesi, Machiavelli'nin Siyaset Kuramı, Devlet Aklı, Machiavelli'de Devlet ve Birey.

ABSTRACT

The concept of state and individual broke away from traditional thought and took its modern form with the contributions of Machiavelli, and then it has reached its present state with the further development of these concepts by many thinkers. In the study, before mentioning Machiavelli, what the social contract is briefly discussed and Hobbes, Locke, Rousseau and Spinoza, who are the important thinkers of the social contract theory, are emphasized. Eventually refusing to explain modern political power with values and concepts that transcend politics such as religion and morality, turning political power into a secular/secular power started with Machiavelli and developed with the contributions of many thinkers. This understanding of thought symbolized the break with tradition and saw the as the product of human will. Then, social contract theorists also argued that the formation of the state was based on human beings and that it emerged as a result of people transferring their sovereignty to a superior authority with a contract in line with various factors. In the continuation of the study, Machiavelli's idea of how the state emerged in line with this understanding, which constitutes the first ground of the social contract theory, and the subsequent management styles and the effects of human nature on politics are included. Finally, in the secular state, which Machiavelli sees as a necessary structure for the individual to maintain her own life, the concept of individual and its relationship with the state has been examined.

Keywords: Community Contract, Machiavelli's Political Theory, State Mind, The State and Individual in Machiavelli.

Giriş

Dünya tarihinde dönüm noktası sayılabilecek 16.yüzyıl, pek çok gelişmeye tanıklık etmiştir. Söz konusu gelişmelerden bazıları; Rönesans, Reform, Coğrafi Keşifler olup aklın ön plana çıktığı ve artık özne olarak bireyin varlık kazandığı bir çağ yaşanmıştır. Bu gelişmelerin beraberinde devlet ve birey kavramları da modern anlamdaki niteliklerini kazanmaya başlamıştır. Söz konusu dönemin öne çıkan siyasal düşünürü ise Machiavelli'dir. Machiavelli, dönemin düşünürlerinden farklı olarak siyasal iktidarı geleneksel düşünceden farklı bir şekilde tanımlayarak, kilise ve din öğretilerinden soyutlamıştır. Ayrıca Machiavelli, insan doğası üzerine getirdiği yorumlar ile de siyasal düşüncede birey kavramının oluşmasına katkı sağlamıştır. Zira Machiavelli'nin siyaset anlayışında, başka bir deyişle devletin kuruluşu ve devam ettirilmesi sürecinde insan doğasının büyük önemi vardır. Ona göre insan doğası kötü ve bencildir. Bu yüzden de Machiavelli, insanın dini öğretilerden farklı bir konuma geçmesi için çaba sarf etmiştir. Machiavelli, devletin kurulmasını zorunlu kılan bir devlet öncesi durum tasviri ortaya çıkarmıştır. Bu anlayıştan hareketle toplum sözleşmecisi düşünürler de devletin olmadığı bir durum olan doğa durumu ve devletin kuruluş sürecini farklı etkenler doğrultusunda ele almışlardır.

Bahsi geçen düşünce doğrultusunda çalışmada, ilk olarak toplum sözleşmesi ve önemli toplum sözleşmecisi düşünürlerinden bahsedilmektedir. Ardından devlet öncesi durum tasvirini ilk kez ele alan ve devleti rasyonel bir temele dayandırarak bu düşüncenin ilk temellerini oluşturan Machiavelli'nin ise hem genel siyaset kuramı ve devlet aklı düşüncesi hem de devlet ve birey kavramına yaklaşımı ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Özellikle Machiavelli'nin ilk kez modern anlamda kullanmış olduğu laik devletinde bireye yer verilmektedir. Genel anlamda Machiavelli'nin siyasal fikirlerinin temelinde, insanın doğasına ilişkin düşüncenin yattığı söylenebilir. Böylece savunduğu her düşüncesinde insanın doğasına uygun olarak hareket etme gerekliliğini dile getirmektedir. Bu bakımdan çalışma boyunca hem devletin insan iradesinin bir ürünü hem de bireyin devletin kuruluşu ve devamında etkin bir özne olduğu üzerinde durulmaktadır.

1. Toplum Sözleşmesi Nedir?

Sözleşme, esasında hukuki bir terimdir ve hukuki olarak iki veya daha çok kişinin bir hukuki bağ yaratmak, bu bağı değiştirmek ya da ortadan kaldırmak için karşılıklı ve birbirlerine uygun irade beyanları ile yaptıkları hukuki işlem olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 1986: 43).

Sözleşme kuramı ise siyaseti açıklamaya yönelik modern kuramların ilki ve belki de en etkili olanı olmuştur. Sözleşme kuramları, genel çerçevede bir sözleşmeyi esas alıp bu doğrultuda toplumun, bilhassa devletin dolayısıyla da siyasal sistemin bir sözleşmeyle kurulduğunu kabul etmektedir. Sözleşmenin ortaya konulmadığı sözleşme öncesi duruma ise "doğa durumu" denilmektedir. Doğa durumunda, henüz devlet yoktur; uygarlık kurulmamıştır. O döneme dair düşüncelerini beyan eden pek çok düşünürü göre ise değişkenlik gösteren nedenler doğrultusunda, devlet kurmak bir gereklilik olmuştur. Bu çeşitli nedenlerin sonucunda doğa durumundan çıkmak için insanlar, bir sözleşmeyle devleti kurmuşlardır. Sözleşmenin gerçekleşmesinden sonra ise siyasal sistemin temel kurumlarını ve özelliklerini artık sözleşme belirleyecektir. Sözleşme kuramcıları, rasyonalisttir ve

kuramlarında hareket ettikleri öncül, akıldır. Tarihte sözleşmecî düşünürlerin ifade ettiği gibi bir sözleşme yapıldığına dair bir kanıt olmasa da düşünürler, böyle olmuş olmalıdır ya da böyle olmasının kabul edilmesi faydalıdır, fikrinden hareket ederek düşüncelerini ortaya koyma gereksinimi hissetmişlerdir. Bu yüzden ki sözleşme kuramı, tarih dışı olarak görülmektedir (Yayla, 2016: 56).

Genel anlamda sözleşme öncesi doğa durumunda insanlar, iradeleri doğrultusunda belirli sebeplerden dolayı kendi egemenliklerini üstün bir otoriteye devrederek devleti kurmuşlardır. Toplum sözleşmesi düşünürlerinin doğa durumu ve devleti kurma nedenleri birbirinden farklıdır.

Machiavelli ise her ne kadar doğa durumu gibi bir öğretiyi ortaya atmasa da devlet öncesi bir durum tasviri ile siyasal birliğin kurulmasından önce gelen ve devletin kurulmasını zorunlu kılan bir toplum öncesi durum tasviri yaptığı görülmektedir. Bu nedenle toplum sözleşmesinin düşünce yapısı olarak, devleti kilise öğretilerinden soyutlayarak insan iradesinin bir ürünü olduğu düşüncesi, Machiavelli ile başlamış ve sonrasında modern örneklerle ortaya konulmaya devam etmiştir. Buradan itibaren toplum sözleşmecî düşünürler arasında sıralanan Thomas Hobbes, John Locke, J. J. Rousseau ve Baruch Spinoza'nın düşüncelerini açıklamak ve ardından bu düşünürlerin görüşlerini takip ettiği Niccolo Machiavelli'nin devlet-birey ilişkisini ortaya koymak faydalı olacaktır.

2. Toplum Sözleşmecî Düşünürler

2. 1. Thomas Hobbes'un Toplum Sözleşmesi Kuramı

Modern siyaset felsefesinin kurucusu olarak kabul edilen ve özellikle devlete ilişkin açıklamalarında, doğa durumu varsayımı ve insan doğasına ilişkin kötümser bakış açısıyla tanınan Thomas Hobbes'un doğa durumu görüşü; modern, maddecî (materyalist) ve bireycidir. Hobbes, bu özellikleri açık bir doğa durumuyla ilişkilendiren ilk düşünürdür (Tannenbaum ve Schultz, 2013: 203).

Hobbes'un siyaset felsefesinin başlangıç noktası, insan davranışlarının nedenlerini keşfetmek ve buradan hareketle barışçıl, istikrarlı bir toplumun nasıl kurulabileceğini kavrayabilmek olmuştur. Bu anlayış doğrultusunda Hobbes, siyasetin temeline insanın yerleştirilmesinin gerektiğini ve politik, ahlaki hedeflerin insan doğasından hareketle belirlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Hobbes, insan psikolojisini bilimsel bir temele dayandırmaya çalışır ve ahlak kıstaslarının görece olduğundan, insanlardaki iyi ve kötü sözcüklerini hiçbir şekilde cisimlerdeki ahlaksal nitelikleri dile getirmeyeceğinden, kendi doğalarından alınabilecek herhangi bir genel kural olmadığından söz eder. İnsanlar için isteklerinin yöneldiği şey iyi, nefretin yöneldiği şey ise kötüdür. Bu anlamda Hobbes, devletin olmadığı durumda iyi ve kötü yargılarının kişiden kişiye değişebileceğini başka bir deyişle, genel bir kural olmadığını öne sürmektedir. Devletin bulunduğu durumda ise iyi ve kötü hakkında karar verici güç, egemendir (Hobbes, 2020: 50). Ancak egemenin olmadığı devlet öncesi durum, insanların kendi iyilerini gerçekleştirmek için giriştikleri amansız rekabet, herkesin herkesle savaş halinde olduğu doğa durumunu yaratmaktadır (Ağaoğulları, 2015: 432-434). Bu doğrultuda doğa durumu, insanların tek başlarına bireyler olarak doğaları gereği ne durumda olduklarının bir tasviridir. Hobbes'un düşüncesinde de bu durum, devletin varoluş nedeni olarak görülmektedir. İnsan doğası hakkında düşüncelerini öne süren

Hobbes, doğal halleriyle insanları sürekli kendi çıkarları peşinde koşan bencil yaratıklar olarak betimlemektedir (Zelyüt, 2010: 31).

Hobbes'e göre insanlar doğuştan eşittir; doğa, insanları fiziksel ve zihinsel anlamda eşit yaratmıştır. Hobbes, bazı insanların belirli yetenekler açısından diğerlerinden üstün özellikler taşıdığını söylese de insanların sahip olduğu tüm özellikler dikkate alındığında, her insanın bir diğerine eşit olduğu görüşünü savunmaktadır. Ancak var olan bu eşitlikten, güvensizlik doğmaktadır. Çünkü birbirlerine eşit olan insanlar arasında amaçlara ulaşma potansiyeli ve umudu açısından da bir eşitlik vardır. Bu nedenle iki kişi, aynı anda iki kişiye ait olamayacak herhangi bir şeyi elde etmeye yöneldiğinde sorun ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda bu kişiler, söz konusu amaçlarına ulaşmak veya kendilerini korumak için karşısındakini yok etmeye ya da onu kendi hâkimiyeti altına almaya çalışırlar. Hobbes, söz konusu bu güvensizliğin, devletin kurulmasından önceki durum olan doğa durumunda savaşı tetiklediğini savunmuştur. Zira her insan yaşadığı güvensizlikten kurtulmak ve kendi güvenliğini sağlamak için kendine tehdit oluşturacak kişileri hâkimiyeti altına almaya uğraşacaktır. Sonuç olarak, kendisine zarar verebilecek kişilerin söz konusu tehdidini bir şekilde ortadan kaldırmaya çalışacaktır (Hobbes, 2020: 99-100).

Bu bakımdan, insan doğasında üç temel kavga nedeni bulunmaktadır. Bunlar; rekabet, güvenlik ve şan/şeref'tir. Bu söz konusu nedenler doğrultusunda insan, şiddet kullanarak mücadele eder. Hobbes'a göre devlet olmadıkça doğa durumunda herkes herkese karşı sürekli bir savaş halinde olacaktır (Hobbes, 2020: 101-103). Hobbes'un tanımlamasıyla doğa durumu kısaca, homo homini lupus (insan insanın kurdudur) şeklinde formüle ettiği bir savaş durumudur (Ağaoğulları, 2015: 434). Bu savaş durumunda adalet, yasa, mülkiyet gibi kavramlar yoktur; her şey herkesindir. İnsan sadece elinde tutabildiği süre boyunca, kendinden daha güçlü biri gelip elinden o şeyi alıncaya kadar bir şeye sahip olabilir. İnsanın bu güvensizlik halinden savaş durumundan kurtulması zorunludur, aksi halde insan yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır (Göze, 2007: 136-137). Bu durumda insanları barışa yönelten asıl şey, kendilerini koruma istekleri olmuştur. Bu sebeple insanlar, üzerinde anlaşabilecekleri barış şartları yapmışlardır. Bu şartları Hobbes, doğa yasaları şeklinde adlandırmıştır (Ağaoğulları, 2015: 438). Hobbes, bu doğa yasası kurallarını bir ilke şeklinde belirlemiştir: "Kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi, sen başkasına yapma (quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris)..." Bu ilkeye uygun olarak herkes, her şey üzerindeki hakkından feragat etmeli ve bu konuda diğer insanlarla uzlaşma sağlamalıdır (Hobbes, 2020: 104-105).

Bu noktada Hobbes'a göre kılıcın (devletin) zoru/varlığı olmadıkça anlaşmalar sadece sözlerden ibaret olup uygulamada insanlara güvenlik sağlamaz. Bu nedenle güvenliği sağlayacak olan anlaşmanın uygulanabilmesi için tarafların sözleşmeye bağlı kalmalarını sağlayacak bir egemen kuvvete/devlete ihtiyaç vardır (Hobbes, 2020: 109-112). İşte bu yüzden Hobbes, insanları diğer insanlardan gelecek saldırı ve tehditlere karşı koruyacak, onların güvenli ve mutlu bir yaşam sürmelerini temin edecek, devletin/üstün otoritenin toplumdaki tüm insanların tüm yetki ve güçlerini, bir kişiye ya da bir meclise devretmeleriyle kurulacağını ifade etmiştir. Hobbes, devletin kuruluşunun sağlanması için de insanların aralarında "ben şu kişiye ya da şu meclise kendi kendimi yönetme hakkımı terk ediyorum, ancak; sen de aynı kişi ya da meclis lehine hak ve yetkilerini terk edeceksin" şeklinde bir sözleşme

yapmaları gerekliliğinden bahsetmiştir. Böylece herkesin herkesle yapmış olduğu bu sözleşme sonucunda, insan eseri yapay bir yaratık olan “devlet”, Latince adıyla “civitas” ortaya çıkmıştır. Hobbes’a göre ortaya çıkan şey, devletin yani “Leviathan”ın (ejderhanın), daha düzgün bir ifadeyle “ölümlü tanrı”nın doğuşudur (Hobbes, 2020: 136).

Leviathan sayesinde insanlar, birbirlerinden gelebilecek tehdit ve tehlikelerden korunacak, güvenli bir şekilde hayatlarını sürdüreceklerdir. Güvenliği elde eden bireyler, kendi rızalarıyla yaptıkları sözleşme ile egemenlik haklarıyla beraber, siyasi haklarını da üstün otoriteye devrederek kendilerini bu sözleşmeyle bağlamışlardır (Zabunoğlu, 2016: 438). Ancak Hobbes’un tasvir ettiği devlet, hiçbir şeyle hiçbir şekilde bağlanmamıştır. Bu bağlamda, devletin kurulması şu sonuçları içerir: Devlet üstün bir kişiliğe sahiptir, egemendir, son derece güçlüdür ve tüm insanlar onun uyruğudur. Ayrıca devletin uyrukları, tüm haklarını üstün otoriteye devrettikleri için kurdukları devletin biçimini değiştirmeye ve egemenin gerçekleştirmiş olduğu eylemleri eleştirmeye hakları yoktur. Zira egemen güç, barış ve güvenliğin bozulmasını önlemek için gerekli gördüğü tüm önlemleri alacaktır (Hobbes, 2020: 137-145). Eğer egemen güç ortadan kalkarsa tekrardan savaş durumuna dönmemesi için insanlar, yeni bir egemene bağlılık göstermekte özgürdürler. Çünkü uyruklar için en temel amaç, can ve mal güvenliklerinin sağlanmasıdır ve uyrukların egemene itaatleri, ancak egemen onları koruyacak bir güce sahipse anlamlıdır (Ağaoğulları, 2015: 453).

2.2. John Locke’un Toplum Sözleşmesi Kuramı

John Locke, toplum sözleşmesi anlayışından hareketle, siyasal iktidarın/devletin ortaya çıkışını açıklamak için doğa durumu tasvirine başvurmuştur. Locke’a göre doğa durumu, insanların mülkiyet paylaşımında ve kendi eylemlerinin sonucu olarak doğa yasasına bağlı oldukları ve sadece ona uygun hareket ettikleri bir özgürlük durumudur (Toku, 2003: 73). Doğa durumunda insanlar, tam bir barış ve özgürlük halinde olup birbirlerinin haklarına ve özgürlüklerine karşı saygılı bir hayat sürerler (Çilingir, 2019: 36).

İnsan, tek başına yaşamak için yaratılmamıştır. Bu anlamda insan, sosyal bir varlıktır ve doğal olarak eşit ve özgürdür. Doğa durumundaki özgürlük, bir başkasına müdahale etmeden en iyi, en zararsız biçimde kullanılacaktır. Bu durumda tüm insanların uymak zorunda oldukları tek şey, doğa yasası başka bir ifadeyle akıldır. Doğa yasası, tüm insanların özgür ve eşit olduklarını ifade eder, ancak bir noktada herkesin birbirinin hayatına, özgürlüğüne ve malına saygılı davranmasını emreder. Eğer doğa yasasına uyulmaması söz konusu olursa herkesin doğa yasasının emirlerini çiğneyenleri cezalandırma hakkı bulunmaktadır (Göze, 2007: 155-156).

Doğa durumunda herkesin doğa yasasının yürütücüsü olma gücüne sahip olduğu öğretisi, insanların kendi davalarının yargıcı olarak kendisi ve dostlarından yana olmaları gibi sakıncalara yol açmıştır (Locke, 2005: 265). Bu sakıncalar ardından birtakım karışıklıkları meydana getirmiştir. Zira insanların üstünde gerektiğinde ceza veren bir otoritenin bulunmadığı ortamda, suçlu ile cezalandırma hakkını kullananlar bir anlamda savaş haline girerler (Göze, 2007: 156). Locke’un doğa durumunda bahsetmiş olduğu savaş hali, Hobbes’un kuramından farklı olarak doğa durumunda zaman zaman ortaya çıkan sürekli hâkim olmayan bir olaydır. Bu

açından Locke'a göre savaşın doğa durumunu belirleyici bir özelliği yoktur. Doğa durumunun temel karakteristiği, bu durumun bir savaş ve huzursuzluk durumu değil, ortak bir yargıcın olmadığı bir durum olmasıdır. O halde aslında bir barış durumu olan doğa durumundan çıkış, ancak ortak bir gücün egemenliğinde olacaktır (Kefeli, 2010: 106). Sonuç olarak, doğa durumundan devletin var olduğu siyasi topluluk durumuna geçişte bireyler, sahip oldukları cezalandırma haklarını rızaya dayalı bir sözleşmeyle devlete devrederler (Çilingir, 2019: 40).

Locke'un düşüncelerinde, insanların rızalarıyla kendi aralarında bir anlaşma yaparak özgürlüklerinin, yaşamlarının ve mülkiyetlerinin korunması devletin temel amacıdır ve devlet bu kuruluş amacına uygun hareket etmek zorundadır. Devletin sadece insanların bu dünya ile ilgili şeyleri koruma altına alması onu önemli kılmaktadır. Ayrıca Locke'a göre devlet, "sadece kendi sivil çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir insan toplumdur" (Locke, 2013: 34, 73).

Locke'un kuramında bireyin yeri ve önemini, doğa durumunda insanların zaten sahip oldukları doğal haklarının bulunması ve devletin kurulmasıyla beraber devletin bu hakları korumakla yükümlü olduğu ve bu haklara dokunamayacağı ilkesi göstermektedir. Dolayısıyla Locke'un anlayışında, insanların haklarının kaynağı devlet değil, devletin kaynağı insanların haklarıdır (Toku, 2003: 37-38). İnsanların birbirlerini hataları konusunda uyardıkları, yanlışlıktan uzaklaşmaları için teşvik etmeleri ve sonuçta doğruya yönelmeleri her insanın tabii görevidir. Ancak onların haklarını korumak, kanunları icra etmek, kanunlarla yaptırım uygulamak, itaat beklemek ve kılıçla zor kullanmak devletin hak ve yükümlülükleridir ve başka kimseye ait değildir (Locke, 2013: 36).

461

Locke'un düşünce sisteminde, devletin kaynağı olarak görülen doğal haklar (hayat-özgürlük-mülkiyet), vazgeçilmez değerlerdir. Bu nedenle sözleşmeyle kurulan siyasi yönetimin bu hakları düzenli olarak ihlal etmesi halinde bireylere, o yönetime karşı "direnme hakkı" vermektedir (Erdoğan, 2017: 66).

Genel anlamda Locke'un kuramında, bireylerin kendi hayatları ve başkalarının hayatları üzerinde keyfi bir güce sahip olamayacağını yanı sıra egemen gücün de bireyler üzerinde keyfi bir güç kullanamayacağını ileri sürmektedir. Buradan hareketle Locke, insanların özgürlüğünün kısıtlanmadığı aynı zamanda da keyfilğe ve despotizme kaymayacak, sınırlandırılmış bir otoriteyi savunmaktadır (Çilingir, 2019: 43). Bakıldığında Locke'un toplum sözleşmesi kuramında devlet, insanların haklarıyla sınırlandırılmış ve insanların ortak iradeleri sonucu ortaya çıkmış olan bir kurumdur. Birey ise devletin oluşum sürecinde ve devletin sınırlandırılmasında önemli rol oynamıştır.

2.3. Jean-Jacques Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi Kuramı

Rousseau, diğer toplum sözleşmesi kuramcılarında Hobbes ve Locke gibi devlet kuramını oluştururken doğa durumu varsayımından hareket etmiş ve doğa durumunu, insanların mutlu bir yaşam sürdükleri özgürlük ve eşitlik hali olarak tasvir etmiştir. Doğa durumundaki tasviri ile Locke'a daha yakın bir düşünce sistemini benimsediğini söylenebilir.

Buradan hareketle Rousseau doğal insanı, toplumsal insan durumuna özgü olan her şeyin yokluğuyla tanımlamıştır. İlk başlarda insanın özünü oluşturan iki ilke vardır.

Bunlardan ilki, insanın kendini sevme tutkusu ile bununla bağlantılı olan insanın kendini koruma içgüdüsüdür. Rousseau, insanı sadece kendini düşünen, benlik sevgisiyle varlığını sürdürmekten başka bir amacı olmayan bir varlık olarak görmektedir. Ancak insanın bu bencil yapısı, insanların birbirleriyle savaştığı durumun doğmasına neden olmaz. Bunun nedeni de doğal insanın özünde bulunan ikincil ilkenin, merhamet duygusunun olmasıdır. Böylece doğal insanlar, birbirlerine bir bakıma empatiyle yaklaşırlar (Ağaoğulları, 2015: 575). Hobbes'un düşüncesinin aksine Rousseau'ya göre doğa durumunda insanlar arasında savaş ve mücadele yoktur. İnsanların mutlu bir yaşam sürdükleri özgürlüğün ve eşitliğin olduğu durum, doğa durumudur. Burada insanların tek kaygısı, fiziki ihtiyaçlarının (yiyecek, bir dişi ve dinlenme) giderilmesidir. Bu basit ihtiyaçları karşılayacak şeyler de hemen ellerinin altındadır. Dolayısıyla insanların mutsuz olmalarını gerektirecek bir neden de yoktur. Zira doğa durumunda insanlar arasında, hiçbir manevi ilişki ve görev bağı da yoktur. Buradan hareketle insanlar, her türlü baskıdan uzaktır (Göze, 2007: 194). Ayrıca Rousseau'ya göre doğa durumunda; iyilik-kötülük, haklılık-haksızlık, eşitlik-eşitsizlik, benimki-seninki gibi ayrımlar ve insanlar arasında, üstünlük, kıskançlık, hile, nefret gibi duygular da yoktur. İnsanlar bu durumda özgür ve her bakımdan birbirleriyle eşittir (Arlanel ve Eryücel, 2011: 13) Herkesin eşit ve özgür olduğu bu iyi/mutlu düzenin sona ermesi ise bir insanın bir toprak parçasının etrafını bir çitle çevirip "burası benimdir" demesiyle başka bir deyişle mülkiyetin ortaya çıkmasıyla olmuştur. Böylece uygar toplum kurulmuş, herkesin eşit ve özgür olduğu doğa durumu sona ermiştir (Rousseau, 2010: 133).

Doğa durumunda, mülkiyet ortaya çıktıktan sonra çalışmak gerekli olmuş, bu durum ardından köleliği ve felaketleri getirmiştir. Uygar toplumdaki aşırı mülkiyet hırslının sonucu olarak doğa durumu insanında bulunan şefkat ve merhamet duygusu yok olmuş bu duyguların yerini kıskançlık, cimrilik, çıkarıcılık, bencilik almıştır. İnsanların daha fazlasına sahip olmak için giriştikleri mücadele, yeni doğmuş toplumu korkunç bir savaş durumuna sokmuştur. Bu toplumda, ne zengin ne de fakir hiç kimse artık güvende değildir. Bu hususta Rousseau, eşitliğin ve özgürlüğün olmadığı bu güvensizlik ortamından çıkış için toplum sözleşmesini kurtuluş olarak görmüştür (Göze, 2007: 197-198). Aksi halde bu savaş ortamında, insan türü yok olma aşamasına varacaktır. Rousseau'ya göre, bu sözleşme şöyle ifade edilmiştir: "Her birimiz varlığımızı ve tüm haklarımızı genel iradenin emrine verir ve her üyeyi bütünü bölünmez bir parçası olarak kabul ederiz." Bu doğrultuda herkes varlığını ve tüm haklarını genel iradenin emrine vermesiyle toplumu yönetecek olan ortak güç/devlet ortaya çıkmıştır (Rousseau, 2011: 15).

Rousseau toplum sözleşmesiyle kendini topluma bağlayan kişinin, hiç kimseye bağlanmamış olduğunu ve kendi üzerinde başkasına tanıdığı hakların aynısını kendisi de elde edeceğini ileri sürer. Böylece toplum sözleşmesiyle herkes hem yitirdiğinin tam karşılığını alır hem de elindekini korumak için daha çok güç kazanmış olur (Rousseau, 2011: 14). Toplum sözleşmesiyle beraber insanlar, doğa durumundaki özgürlüğü ile isteyip elde edebileceği şeyler üzerindeki sınırsız hakkını kaybetmiş, bunun yerine toplumsal özgürlüğünü kazanmıştır (Rousseau, 2011: 18). Toplum sözleşmesinin sonucunda ortaya çıkmış olan siyasal toplum, insanın doğasını değiştirir; ona yeni bir doğa kazandırır ve özgürleşmesini sağlar. Zira toplumsallaşmayla beraber insan doğası değişmiş, ilkel durumdaki "doğal özgür

insan" yok olmuş, yerini "toplumsal köle insan" almıştır. Bu nokta toplum sözleşmesinin amacı, insan doğasına bir değişim daha geçirterek "toplumsal özgür insanı" yaratmak olmuştur. Bu yeni insan, kendisini toplumun ayrılmaz bir parçası olarak algılayan ve ancak bütünle ilişkisi içinde varolan bireydir, kısacası tam anlamıyla yurttaştır (Ağaoğulları, 2015: 583). Rousseau, Toplum Sözleşmesi eserinin giriş kısmında, "insanların özgür doğduğunu, ancak her yerde zincire vurulduğunu" ifade ettiği cümle ile insanın değişken doğasından söz etmiştir (Rousseau, 2011: 4). Tıpkı Machiavelli, Hobbes ve Locke gibi insanların bu değişken doğalarını, devletin kuruluşunda rol oynayan bencil bireyler tasviri üzerine kurmuştur.

Nihayetinde Rousseau, insanların tüm hak ve özgürlüklerini genel iradeye devrettiklerini savunan toplum sözleşmesi kuramında, egemenliğin kaynağını halka dayandırmış, böylece devleti demokratik temeller doğrultusunda tanımlamıştır. Bu anlamda Rousseau da Hobbes ve Locke gibi devleti, insan eseri yapay bir varlık olarak görmüş ve devletin insanlar üzerindeki otoritesini rasyonel bir temele dayandırmıştır (Arslanel ve Eryücel, 2011: 14).

2.4. Baruch Spinoza'nın Toplum Sözleşmesi Kuramı

Spinoza, Hobbes'un düşüncelerinde olduğu gibi insanın varlığına hâkim olan temel tutkunun, kendi varlığını korumak ve ilerletmek (conatus) olduğunu düşünmektedir. Spinoza'ya göre insan, kendi varlığına zararlı olan şeylerden uzak durup yararlı olana yönelir (Spinoza, 2011: 137-138). İnsanın varlığını destekleyen şeyler sevinç duygusu yaratırken, zararlı olan şeyler ise üzüntü vermektedir. Bu anlamda Spinoza, insanda iki tür temel duygunun olduğunu söyler: sevinç ve üzüntü. Dolayısıyla iyi ve kötüye ilişkin tanımlar, bu iki temel tutkuyla ilişkili olarak gelişir. Arzu, insanın özüdür; diğer bir ifadeyle insanın kendi varlığında devam etmek için yaptığı çabadır. Spinoza, sevinçten doğan bir arzunun kuvvetinin, aynı zamanda hem insanın gücü hem dış neden ile tanımlanması gerektiğini öne sürerken kederden doğan arzunun kuvvetinin ise tersine, yalnız insanın gücü ile tanımlanması gerektiğini ifade eder. Böylece sevinçten doğmuş olan bir arzunun, kederden doğmuş olan arzudan daha kuvvetli olduğunu ileri sürer (Spinoza, 2011: 211-212). Spinoza, conatus kavramında üç edimi kast ederek bunların bir ve aynı şey olduğunu söylemektedir. Bu üç edim ise; korumak, sürdürmek ve güçlendirmektir. İnsanın kendi kendini korumak için çaba göstermesi erdemın özünü oluşturmaktadır. Bu bakımdan conatus, hem bireysel hem de toplumsal ilişkiler doğrultusunda bir varlıkta kalma stratejisidir (Güngör, 2015: 135-136).

Spinoza'ya göre, insan faydalı olanı aramaya, yani kendi varlığını korumaya ne kadar çalışırsa o kadar fazla güç sahibi olur ve o kadar çok erdem kazanır ve aksine faydalı olandan yani, kendi varlığını korumadan ne kadar kaçınırsa insan o kadar güçsüz olur (Spinoza, 2011: 214).

Diğer toplum sözleşmecı düşünürler gibi Spinoza'ya göre de doğa durumunda insanlar, barış içinde yaşamazlar, iyi ve kötü konusunda uzlaşamazlar. Çünkü herkes kendi çıkarı doğrultusunda iyi veya kötüyü belirler. Ayrıca insanlar hiçbir şeye itaat etmeye zorlanamazlar. Bu durumun sonucu olarak da suç, yasa, itaat, özgürlük gibi kavramlardan bahsedilmesi mümkün olmaz. Dolayısıyla diğer insanlardan daha güçlü olan mülkiyet hakkını elinde bulundurmaktadır. Bu

doğrultuda her insan, kendi istek ve gücü ile yani doğal hakkı ile kendi yararını gerçekleştirmeye yöneldiğinde karşılıklı bir düşman duygusunun ve korkusunun ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir. Spinoza, insanın doğal hakkını sınırsızca kullandığı doğa durumunda, sürekli güvensizlik duygusu içinde olacağını söylemektedir. Bu güvenliğe de ancak devlet halinde yaşamakla ulaşılabileceğine inanmıştır (Aydın, 2006: 120).

İnsanın güven içinde yaşayacağı düzenli bir toplum oluşturması için bir diğer etken de “yardımlaşma” gereksiniminden kaynaklanmıştır. Her insan başkalarının varlığı ve yardımı olmadan tek başına yaşayamayacağını farkındadır. Bu nedenle insanlar, her şey üzerinde hak sahibi oldukları duruma son vererek sadece aklın buyruklarına göre hareket etmeye, isteklerini ve güçlerini dizginlemeye söz vermişlerdir (Ağaoğulları, 2015: 468-469). Spinoza bu sözleşme ile varlık kazanan siyasal toplumu, demokrasi olarak adlandırmıştır. Üstün gücü kullananların, siyasal birliği yani devleti korumak, ortak yararı gözetmek ve her şeyi aklın kurallarına uygun yönetmek adına istedikleri emri vermeye hakları vardır. Bu anlamda üstün güç, hiçbir yasa ile bağlı değildir ve herkes her konuda ona itaat etmekle yükümlüdür. Çünkü kendilerini savunma gücünün tamamını, yani tüm haklarını üstün güce devrettiklerinden açık ya da üstü kapalı bir anlaşma ile hepsinin üstlenmiş olduğu yükümlülük, üstün güce itaat yükümlülüğüdür (Spinoza, 2016: 234-235). Spinoza, haklarının devri ve ortak isteklerin gerçekleştiği bir sözleşme tarafı olmanın yanında yararlı değilse hiçbir sözleşmenin hükmünün olmayacağına dair vurgular yapar. Zira ona göre, yararlılık ortadan kalktığında anlaşma sona erer ve sözleşme de geçersiz olur (Spinoza, 2016: 234).

Spinoza'ya göre, bir siyasi bütün ve bir güç, dolayısıyla da insanların sınırsız arzusunu ve engel tanımayan coşkusunu dizginleyen ve durduran yasalar olmadan varlığını sürdüremez. Tüm toplum, mümkünse siyasi bütünü ortaklaşa elinde tutmalı ve böylece kimsenin eşitine hizmet etmesi gerekmeden herkes kendine hizmet etmek zorunda kalmalıdır. Ya da az sayıda veya bir tek insan siyasi bütünü elinde tutuyorsa onda ortak insan tabiatını aşan bir şey olmalıdır (Spinoza, 2016: 111). Bu doğrultuda bireyler, ister korkuya dayalı isterse akla dayalı olsun her koşulda devlete itaat etmelidirler. Fakat buradaki itaat, insanın yine kendine itaatidir. Egemen güç yurttaş olduğu sürece yurttaşın itaati, yine kendi kendine itaati olacaktır (Aydın, 2006: 121-122).

Spinoza da diğer toplum sözleşmesi kuramcıları gibi devlet öncesi durum olan doğa durumundan çıkışı, devletle sağlamış ve devleti aklın sınırları çerçevesinde ele alarak bireyi, burada özne konumuna getirmiştir. Nitekim devletin kurulmasıyla ortaya çıkan siyasal topluma, demokrasi demesi de insanların kendi iradeleriyle birleştikleri çatının yine kendi iradelerinden ibaret olduğunu, bu yüzden üstün otoriteye her daim itaat edeceklerini ifade etmiştir.

3. Niccolo Machiavelli'nin Siyaset Kuramı

Rönesans döneminin en özgün siyasal düşünürü olan Niccolo Machiavelli, yaşadığı dönemden günümüze kadar birçok düşünürü etkilemiş ve modern siyaset felsefesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Önceki başlıklarda üzerinde durulan toplum sözleşmesi düşünürlerinin ardından Machiavelli'nin görüşlerine yer vermek devletin kuruluşu ve devletin kuruluşunda bireyin rolünü daha iyi anlamak için önemlidir.

15.yüzyılın sonlarından itibaren başlayan ve 16. yüzyılın ilk yıllarında gelişen Rönesansla beraber, Ortaçağ düşüncesi sisteminden uzaklaşıp Yunan ve Roma düşüncesine dönülerek devlet ve bireyin, Ortaçağ'daki gibi Hristiyanlık ilkelerinin ışığında ele alınması yerine, doğrudan değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu dönemde yaşanan coğrafi keşifler, matbaanın keşfi gibi gelişmelerle birlikte insanlar Ortaçağ baskılarından kurtulup yeni ufuklara yönelmişlerdir. İşte Machiavelli de 16.yüzyılın başlarında İtalya'da ulusal birliği savunan, merkezi güçlü bir devlet kurulmasını amaçlayan (Göze, 2007: 103) ve Ortaçağ/ geleneksel anlayışı ile olan bağlardan kopma noktasında en önemli düşünürlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern anlayıştaki etkisini, siyasal iktidar kavramını ahlak, din, metafizik gibi siyaset dışı kavramlarla/değerlerle açıklamayı reddetmesiyle oluşturmuştur. Böylece, siyasal iktidar/devlet olgusunun açıklanmasında siyaseti diğer kavram ve değerlerden soyutlayıp yeni dünyevi/laik bir sistem kurmuştur. Machiavelli, modern devlet ve egemenlik olgularını pratik düzeyde İtalya'da, merkezi güçlü bir devlet kurulma amacını gerçekleştirmek için ilk kez kullanmıştır (Arslanel ve Eryücel, 2011: 3).

Machiavelli'ye göre, İtalya'nın siyasal birliğini sağlayamamasının nedeni kilise olmuştur. Bu nedenle, bu duruma tepki olarak devleti/siyasal iktidarı dünyevi, dinden bağımsız bir iktidar süreci olarak düşünmüş ve merkezi/güçlü bir siyasal birliğin sağlanabilmesi için kiliseyi, dünyevi alandan dışlamıştır. Bu bakımdan Machiavelli, "tüm iktidarlar Tanrıdan gelir" anlayışı üzerine kurulu Ortaçağ "Skolastik Felsefe"sinden, kopuşun ilk adımlarını atmış ve ardından pek çok düşünür onu takip etmiştir. Böylece Machiavelli, dinsel kurallar/değerler ile siyaseti kesin olarak birbirinden ayırarak siyasal iktidarı/devleti, dünyevi/laik temellere dayandırmıştır (Hakyemez, 2004: 28).

Machiavelli'nin sergilediği duruş itibarıyla o, esasında dine karşı olmamış; ancak Hristiyanlığa karşı olmuş (Landi, 2000: 45) ve kiliseyi, siyasal birliğin sağlanamamasında bir etken olarak göstermiştir. Bu husus hakkında Machiavelli, "Söylevler" adlı eserinde şunları dile getirmiştir (Machiavelli, 2009: 75):

"Papalar, hem dinin yararına olacak diye hem de kendi hırslarını tatmin etmek için İtalya'ya yeni insanların çağırılmasına ve yeni savaflara meydan verilmesine devam ediyorlardı; bir prensi güç sahibi yaptıklarında ise bundan pişman olup hemen fikir değiştiriyorlar ve ardından onu yok etmenin yollarını aramaya başlıyorlardı; yetersiz kaldıklarında ise hâkimiyetini elde edemedikleri o bölgeyi başkalarının elde etmesine imkân tanıyorlardı. Prensler ise onlardan korkuyordu; çünkü bu papalar, imparatorlar tarafından oyuna getirilip dostluk maskesi altında ele geçirilememişlerse, savaşmak ya da kaçmak suretiyle kesinlikle kazanan taraf oluyorlardı."

Machiavelli'nin siyaset felsefesi anlayışı detaylandırıldığında onun felsefesinde veya siyaset kuramında iki ana kavram üzerinde durduğu söylenebilir. Bunlar *virtu* ve *fortuna*'dır. Machiavelli'nin düşüncesinde bu iki kavram, insan yaşamını belirlemektedir. Bunlardan birincisi, insanın kendi yeteneklerini yaşama geçirme güçlerinin toplamı olan güç, beceri, yetenek, yiğitlik, cesaret anlamlarına gelen *virtu*'dur. İkincisi ise insanın kendi iradesi dışındaki güçlerin belirlediği oluşumları ifade eden şans, yazgı, talih anlamındaki *fortuna*'dır. Bu iki kavram iktidarı ele

geçirmede belirli bir role sahiptir (Ağaoğulları ve Köker, 1997: 181). Machiavelli, fortuna yani talihi vahşi sellere benzetirken virtuyu ise onu dizginleyecek setlere benzetmektedir. Çünkü talih, kendisini ona direnecek kadar güçlü ve düzenli olmayan yerlerde başka bir deyişle kendisini sınırlayacak setlerin olmadığı yerlerde gösterir. Machiavelli bu noktada, Prens/iktidarın tamamen talihe bağlı hareket etmesinin talihi değiştiğinde yıkılacağını söylemektedir. Yine de Machiavelli, Prens/iktidarın talihe uygun hareket etmesi gerekliliğini dile getirmektedir. Ancak bunu yaparken de atılgan olmaya dair vurgular yapmaktadır. Çünkü talih, kendisine çekişen yaklaşanlardan çok ona sert davranarak zevk verenlere, kulluk etmeye daha hazırdır. Bu hususta Prens, virtuyu kullanarak hareket ederken fortunayı da hesaba katmalıdır (Machiavelli, 2017a: 101-103).

Machiavelli'nin düşüncesi ve hareket tarzı topyekûn siyasidir. Ona göre; tek bir nihai amaç vardır, o da güçtür. Her türlü araç, bu nihai amaca ulaşmak için kullanılabilir. Bu noktada birçok siyaset bilimcinin üzerinde birleştiği ortak görüş; "Machiavelli'nin bütün düşüncesi gücü elde etmek, en yüksek seviyeye çıkarmak ve onu muhafaza etmek" olmuştur (Bektaş, 1993: 181). Machiavelli'nin düşüncelerini genel anlamda sıralayacak olursak; ilk olarak, en temel amaç devleti yaşatmak ve gücünün sürekli olarak artmasını sağlamaktır. Bu nedenle bu amacı gerçekleştirmek uğruna kullanılacak her yol ve araç yasalır. İkinci olarak hukuk, ahlak ve din devlete bağlıdır, dolayısıyla en temel amacı gerçekleştirmek için gerektiğinde devlet bunları araç olarak kullanmalıdır. Üçüncü olarak devletten bağımsız ahlak ve hukuk var olamaz, devletin bittiği yerde ahlak da hukuk da biter. Hukuk ve ahlak devlet için vardır. Son olarak devlet bir ulusa dayanıyorsa kendini yaşatma ve gücünü artırmak için yeterli gücü bu kökten alabilir. Bu bakımdan ulustan başka bir şeyden beklentisi olmamalıdır. Kilise ise devletin karşısında ya da üstünde olmamalıdır (Machiavelli, 2017a: 6).

Machiavelli'ye göre, siyaset ahlak değildir. Ancak bu sözden çıkarılacak sonuç siyasetin özünde ahlaksızlık olduğu da değildir. Buradan anlaşılacak olan siyasetin doğasının ahlaki ölçütlere göre incelenemeyeceği ve anlaşılamayacağıdır. Machiavelli'ye göre; siyasetin ahlakı, kendi paradigması içinde yer almaktadır. Toplumsal ahlakın, siyasal alanda uygulanması mümkün değildir. Çünkü siyasal ahlak ve toplumsal ahlak birbirinden tamamen farklı kavramlardır. Örneğin; adam öldürmek, yalan söylemek toplumsal ahlak alanında çok kötü davranışlar olarak nitelendirilirken yine aynı davranışlar, devletin siyasi birliğini korumak veya sağlamak için gerçekleştiriliyorsa birer erdem olarak kabul görülür. Machiavelli, siyaset alanında gerçekleştirilen davranışlar bakımından ahlakı akılla tanımlamaktadır. Ona göre, siyaset kendi çıkarı doğrultusunda işlemektedir. Bu bakımdan siyasette çıkarın esas ölçütü, iktidarı ele geçirmek ve olabildiğince uzun süre iktidarda kalmak olduğu için siyaset alanında gerçekleştirilen eylem ve davranışlar, ahlakın ilke ve kurallarının aksine siyasetin kendisine özgün ilke ve kurallarına göre değerlendirilip dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla bir davranış iktidarı ele geçirmek, elde tutmak ve yaygınlaştırmak amacıyla gerçekleştiriliyorsa o davranış iyidir. Nihayetinde devlet mekanizması ahlaktan ve dinden bağımsız olarak kendine özgü bir değerler sistemine sahip olduğu için siyasal davranışlar da kendi değerler sistemine göre iyi veya kötü olarak değerlendirilip nitelenebilir. Bu anlayış doğrultusunda, bir davranışın iyi veya kötü olduğu iktidarı ele geçirmek, elde tutmak ve geliştirmek yönünde yaptığı etkiyle değerlendirilir. Böylece

Machiavelli ile birlikte siyasetin, din temelli ilkelere ve ahlaki değerlere uyup uymadığı önemini kaybetmiştir. Çünkü siyasetin kendine özgü değerler sistemi vardır ve genel ölçüsü de her zaman başarıdır. Bu başarıyı sağlayacak olan her türden davranış da iyidir (Arslanel ve Eryücel, 2011: 4-5).

İnsanı doğası gereği kötü olarak kabul eden Machiavelli, politik rejimi buna uygun olarak kurmuştur. Zira sadece zorunlu olduğunda iyi davranan insan, özünde erdeme yönelen veya kötülükten uzak duran bir varlık değildir. Machiavelli'nin insan doğası üzerine düşünceleriyle şimdiye kadar görülmeyen bir birey anlayışı, yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Machiavelli'nin kabul ettiği birey için gerçek olan tek şey, kendi çıkarıdır; o, bencildir. Bu doğrultuda insanın bencilliğini bir başkasına zarar vermeden kullanabilmesi ve kötünün önlenmesi, yalnızca toplumsal/politik bir zorunlulukla gerçekleşebilecek bir durumdur (Kefeli, 2010: 45). Bu zorunluluk da devlettir. Bu hususta Machiavelli, devletin oluşumuna giden yolu ve devlet kurulmadan önceki durumu şöyle ifade etmiştir (Machiavelli, 2017b: 31):

“Dünyanın başlangıcında yerleşik yaşamın az sayıda olmasından dolayı insanlar bir süre için hayvanlar gibi dağılmış yaşadılar. Bu nedenle yönetim biçimlerinin çeşitlilikleri insanlar arasında şans eseri çıktı. Sonradan sayıları arttıkça bir araya toplandılar ve kendilerini daha iyi savunabilmek için aralarında en güçlü ve cesur olanın kararlarına uyarak onu baş seçip itaat ettiler. Ardından neyin zararlı ve kötü olduğunu anlamaktan başka, onurlu ve iyi şeyleri anlamak geldi. Çünkü eğer biri kendine iyilik edene kötülük yaptıysa, bu olay insanlar arasında nefret ve şefkat duygusu gösterenleri onurlu buldular, diğerlerini nankörlükle suçladılar. Ayrıca benzer kötülüklerin kendilerine de yapılabileceğini düşünmeleri nedeniyle, böyle kötülüklerden kaçmak için yasalar yapmak ve uymayanları da cezalandırmak işini üstlendiler(...)sonuç olarak sonradan bir prens seçmek zorunda kaldıklarında, en güçlü olanı değil en basiretli ve adil olanı seçtiler.”

Bu doğrultuda Machiavelli için hükümet ya da devlet, zayıf ve korkak olan insanın korunması için gerekli olan bir örgütlenme biçimidir. Machiavelli'nin kabul ettiği kötümser insan doğası anlayışı, devletin kurulmasından önce var olan durumun ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Her ne kadar ilk modern örneklerini Hobbes ve ardından Locke'ta gördüğümüz doğa durumu öğretileri gibi bir öğreti, mevcut olmasa da Machiavelli, toplumdan önce gelen ve toplumun kurulmasını zorunlu kılan bir toplum öncesi durum tasviri ortaya çıkarmıştır. Devlet öncesi durumda Machiavelli'ye göre, insanlar zamanla kendi canlarını kurtarabilmek için bir araya gelmek zorunda kalacaklardır. Bu ilk birliktelik, güçlü olan tek bir kişiyle olacaktır. Daha sonra insanların istekleri, yönetim biçimini belirleyecek bundan da genel kabul gören yönetim biçimleri oluşacaktır (Kefeli, 2010: 46). Görüldüğü üzere Machiavelli'ye göre, insanlarda oluşan bu korunma ihtiyacı sayılarının artmasıyla başlamaktadır. Dolayısıyla aslında korunmak isteyen ve korkulan özneler aynıdır. Bu durum insanın kötü doğasının bir sonucudur (Boyraz, 2019: 28). Böylece Machiavelli, insanı iyiye yöneltmede devleti görevli olarak seçmiştir, çünkü insanın iyi olan şeyleri kavramaya başlaması devletin ortaya çıkışından sonra

gerçekleşmiştir. Machiavelli için devlet, insanların içindeki kötülüğün kontrol altına alınması için gereklidir.

Machiavelli devlet öncesi durumla beraber yönetimlerin doğuşunu, “Titüs Livus’un İlk On Bölümü Üzerine Söylevler” adlı eserinde açıklamıştır. Başlangıçta nüfus olarak az olan ve dağınık yerlerde yaşayan insanların sayılarının artmasıyla ilişkilerin gelişmesi ve beraberinde kendilerini korumak için aralarında en güçlü, en cesur kişinin himayesine girmesi sonucuyla o kişiyi başkan yaparlar ve ona boyun eğerler. İyileri ödüllendirmek, kötülerini cezalandırmak için de yasalar yaparlar ve böylece adalet doğar (Göze, 2007: 106). Machiavelli’ye göre bu durum zamanla babadan oğula geçer ve oğullar her zaman babaları gibi erdemli olmayabilir; lükse-zevke düşerler, insanlar bunlara kin beslemeye başlar, kin korkuyu getirir, korku da zorbalığı ve böylece ilk yönetim biçimi olan monarşi ve onun bozulmuş hali zorbalık/tiranlık ortaya çıkar (Machiavelli, 2017b: 31-32). Zorbaya karşı toplumdaki en iyiler ve en cesurlar ayaklanırlar. Halk da onların peşinden gider, böylece zorba devrilir ve halk kurtarıcıları olarak bu iyi, cesur kişileri yönetimin başına geçirir. Bunlar kendi aralarında yönetimi kurarlar, başlangıçta her şey yolunda gider; yöneticiler yasalara uyarlar, ortak yararı kişisel çıkarlarından üstün tutarlar ve adil davranırlar. Bu yönetim şekli aristokrasi dir. Ancak iktidar, oğullarının eline geçince monarşideki gibi bir durum ortaya çıkar. Babalarından yönetimi devralan oğullar, yönetimi değiştirirler, hiçbir şeye saygı göstermezler ve böylece ikinci yönetim şekli aristokrasinin bozulmuş hali olan oligarşi ortaya çıkar (Arslan, 1992: 169). Ancak zorbanın başına gelenler bunların da başına gelecektir ve bu durumdan bunalan halk zorbalardan intikam almayı vadeden herhangi bir kişinin aracı olur ve böylece bu kişi halkın da desteği ile zorbaları iş başından uzaklaştırır. Zorba yönetimin tekrar kurulmasından korkan halk, yönetimde bir kişinin ya da küçük bir azınlığın etkili olmayacağı bir iktidar şekli düzenler ve böylece halk yönetimi kurulmuş olur. Fakat bir nesil sonra geçmişte yaşanan kötü yönetim örnekleri unutulur ve herkes kendi keyfine göre hareket etmeye başlar. Böylece tekrar kargaşa ve tek kişi yönetime dönülür. Her ülke, tarihi boyunca bu gelişme çemberini tekrarlayacak kadar güçlü ve dayanıklı olmaz, bir kargaşa ortamı sırasında komşu bir ülkenin boyunduruğu altına da girebilir (Göze, 2007: 106-107).

Bu bahsedilenler ışığında Machiavelli, yönetim biçimleriyle ilgili üç iyi, üçte kötü yönetim olmak üzere altı yönetim biçiminden bahsetmektedir. Ona göre iyi olan yönetim biçimlerinin bozulmuş/sapmaları, onlardan türeyen kötü yönetim biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Bir başka deyişle monarşinin (prenslığın) tiranlığı/zorbalığa, aristokrasinin azınlık yönetimine ve halk yönetiminin de kolayca özgürlükleri istismar eden bir yönetim biçimine dönüşmesinin yolları açıktır. Dolayısıyla bir şehirde devletin kurucusu, yönetimi bu üç iyi yönetim biçiminden biri olarak belirlerse kısa bir süreliğine yönetimi belirlemiş olur. Çünkü bu yönetimin karşıtına doğru kaymayacağını garanti edecek bir önlem, bu yöntemin erdem ve kusurlarının dönüşeceği, karşıt yönetim biçimlerine benzerliği nedeniyle alınmaz (Machiavelli, 2017b: 30-31).

Nihayetinde Machiavelli’ye göre; bu yönetim biçimlerinin ilk üçü (monarşi-aristokrasi-halk yönetimi) sürekli değildir, bunların bozulmuş halleri olan diğer üç yönetim de kötü yönetimlerdir. Bu nedenle en iyisi, sağlam ve sürekli bir yönetim biçimi için karma yönetime gitmektir. Prens, toplumun ileri gelenleri ve halk

birlikte birbirlerini denetleyerek bir yönetim oluşturmalıdır (Göze, 2007: 107). Bu karma yönetime Roma örnek gösterilebilir, ancak Machiavelli'ye göre, Roma aslında ilk düzenleniş biçimiyle karma yönetim biçimine sahip olacak yasalara sahip değildi. Böyle bir yönetim biçimine sahip olmasında talih etkili olmuştur. İlk düzenleniş itibariyle Roma'nın krallık olmasını amaçlayan yasalar, yine de doğru yoldan şaşmamış özgür bir yönetimin oluşmasına katkı sağlamışlardır. Ve Roma bir döngü içerisinde önce krallıktan konsül yönetimine geçmiş bu da krallık olmasa da krallıklarda oluşan ün ve güce konsüllerin sahip olmasını sağlamıştır. Böylece karma yönetim biçiminin iki bileşeni olan aristokrasi ve prenslik oluşturulmuştur. Ardından bu yönetim biçimine halk tribünleri de eklenmiş ve karma yönetim biçimi böylece Roma'da gerçekleşmiştir. Machiavelli'ye göre böylesine bir yönetim biçimi, Roma'yı mükemmel kılan en önemli özelliklerden biridir (Machiavelli, 2017b: 34-35).

Yine Machiavelli'ye göre iyi düzenlenmiş bir devlette, bir devlet planlayan ve devlet için yasalar oluşturan kişinin, insanların kötü ve bencil olduklarını, özgür hareket alanı buldukları zaman da ruhlarındaki kötülüğe göre davranacaklarını önceden tahmin etmesi gerekir. İnsanlar içlerindeki kötülüğün etkisiyle hiçbir zaman zorunlu olmadan iyi bir davranışta bulunmazlar. Böyle bir durum da ancak seçeneğin bol ve aşırı özgürlüğün olduğu yerde kargaşayla sonuçlanır. Dolayısıyla, nasıl ki açlık/yoksulluk insanları çalışkanlığa yönlendiriyorsa, yasalar da insanları iyiliğe yöneltecektir (Machiavelli, 2017b: 36-37). Machiavelli'ye göre insanları iyiliğe sevk edecek şey, yasadır. Bu nedenle de önce hukuk, kiliseye bağlı olmaktan kurtarılmalıdır. Çünkü hukuk, doğrudan devletin özünden ortaya çıkarılmış, devlete bağlı ve hükümdarın güçlü bir devlet için kullanacağı bir araçtır. Hukukun, devletin aracı olması itibariyle tarafsızlığı söz konusu bile olamaz, çünkü hukuk devlet için vardır ve devletin bittiği yerde hukuk da biter (Deniz, 2011: 6).

Genel anlamda Machiavelli'nin siyasal fikirlerinin temelinde, insanın doğasına ilişkin bir düşünce vardır ve siyasal görüşlerini bu anlayışın üzerine inşa etmiştir. Başlangıçta ifade ettiğimiz gibi o insanın tamamen bencil olduğunu düşünür ve bu insanın doğasıdır. Devleti yönetecek kim olursa olsun, insanın bu doğasını hesaba katmadan girişeceği her yönetim tarzı, eksik ve yanlışlarla dolu olacaktır. Devleti yönetecek kişi, bilfiil kendisi de bu doğaya uygun olarak hareket etmeli başka bir deyişle bencilce davranmalıdır. Bencil davranmazsa aksi halde toplumu oluşturan bencil insanların oluşturduğu bir yapıda davasını yürütmesi pek mümkün olmaz (Güldali, 2011: 118). Dolayısıyla Machiavelli'ye göre yöneticinin, devleti yönetirken yasaları insanın kötü doğasını bilerek şekillendirmesi, yöneticinin virtu'sunun bir gerekliliğidir. Çünkü kötülüğü önceden varsaymak ve onu engellemek bir yetenektir. Böylece Machiavelli, yöneticinin erdemi ile yasalar arasında bir ilişki kurmaktadır (Machiavelli, 2017b: 132-133). Machiavelli için iyi devlet, bencil çıkarlar arasında bir denge sağlayabilen ve bu yüzden istikrarlı olan devlettir. Machiavelli'nin başarısı da buradan gelmektedir, tamamen bencil çıkarlardan yola çıkarak bunların toplumun ve devletin çıkarını gerektirdiği yönündeki bağlantıyı kurmuştur (Kömürcüoğlu, 2006: 55-56). Burada önemli nokta Machiavelli'nin siyaset felsefesinde tartıştığı şeyin cumhuriyet ya da monarşi özelinde olmadığıdır. Çünkü daha önce değinildiği üzere Machiavelli, her iki yönetim biçimini de iyi yönetim biçimleri arasında saymaktadır ve onun için önemli olan ortak iyiyi koruyabilecek olan istikrarlı bir yönetimdir. Bu da zamana

ve koşullara göre değişebilir. Bu konuyla alakalı Machiavelli “Söylevler” adlı eserinde en iyi yönetim biçiminin değişime uyan yönetim biçimi olduğunu belirtmektedir. Machiavelli, bu önermesini de insan doğasıyla ilişkilendirerek ileri sürmektedir. Çünkü insanlar bencil ve arzularını tesiri altında oldukları için onları “aklın zorlamadığı çoğu şeye ihtiyaçları zorlamaktadır (Machiavelli, 2017b: 50).

Machiavelli’nin devletin kuruluş aşamasını açıklarken yönetim biçimleri açısından herhangi bir farklılık öngördüğü görülmemektedir. Ona göre krallık ya da cumhuriyet her iki yönetim biçiminde de devletin kurulmasında tek ve mutlak bir güç olarak rol oynamalıdır (Machiavelli, 2017b: 60-61):

“Şunu genel bir kural olarak kabul etmemiz gerekir: Tek bir adam tarafından düzenlenmiş olmanın dışında, belki nadiren ama genel olarak hiçbir zaman herhangi bir cumhuriyet ya da krallık başlangıçta iyi düzenlenemez(...)Yine yönetimin yalnızca tek bir adamdan gelmesi ve böyle düzenlemelerin onun zihninden çıkması gereklidir. Bundan dolayı bir cumhuriyetin basiretli bir düzenleyicisi ve niyeti kendi çıkarını değil genel iyiyi, kendi soyunu değil anayurdunu ilerletmek olan tüm otoriteyi kende toplamaya çalışmalıdır. Basiretli bir kavrayış, bir cumhuriyeti kurarken ya da bir krallığı düzenlerken yasadışı hareket ettiği için herhangi birini kınamayacaktır. Her ne olursa olsun hareketi onu suçlu çıkarsa da işin sonucu, onu her zaman mazur göstermelidir...”

Böylece Machiavelli, devletin tek bir egemen güç tarafından kurulabileceğini ve bu egemen gücün ortak çıkarı düşünerek hareket ettiği doğrultusunda gerçekleştirdiği hareketlerin, devletin bekası için ve onu sürdürebilmeyi başardığı sürece, suç teşkil etse bile bunu erdemli saymaktadır. Çünkü Machiavelli’ye göre en temel amaç, devleti yaşatmak ve gücünü devamlı artırmaktır. Bu bakımdan bu amaca ulaşmak için kullanılan her araç yasadır.

Machiavelli’nin modern siyaset anlayışına kazandırdıklarına bakacak olursak; “Devlet” kavramını geleneksel anlayıştan kopararak modern anlamıyla ilk kullanan düşünür, Machiavelli olmuştur. Machiavelli, Prens adlı eserinde, “örgütlenmiş bir güç olarak, kendi bölgesinde üstün ve diğer devletlerle ilişkilerinde bilinçli bir yükselme politikası izleyen siyasal kurum” anlamında devlet (stato) kelimesinden bahsetmiştir. Böylece Machiavelli, ülke-insan topluluğu-egemenlik unsurlarıyla şekillenen modern devlet anlayışının kurucusu sayılmaktadır. Zira modern devlet anlayışı, dinsel otoritelerin dünyevi iktidarlar üzerindeki otorite ve sahiplik iddialarının sona ermesiyle ortaya çıkmıştır. Bu da siyasal alanın laikleşmesi ile modern devlet anlayışının doğuşu arasında yakın bir bağ olduğunu göstermektedir. Machiavelli, modern anlamda siyasal iktidarı/devletin dini olgulardan ayrı laik kuramsal temellerinin atılması açısından en önemli düşünürlerdendir. Bu noktada Machiavelli’yi modern siyasi kuramının kurucusu yapan şey de onun ahlak, din ve metafizikten bağımsız bir dünya kurma girişimi olmuştur. Son olarak Machiavelli, siyasal iktidarı/devleti mutlak, sınırsız, bir ve bütün olarak niteleyerek kuramsal anlamda olmasa da olgusal anlamda, egemenlik kavramını ilk kullanan düşünür olup siyasal iktidarın/devletin meşruiyeti ve sürekliliği hakkında yorum yapmamıştır (Arslanel ve Eryücel, 2011: 5).

3.1. Machiavelli’de Devlet Aklı Düşüncesi

Kavramsal olarak “devlet aklı”, Türkçeye hikmet-i hükümet olarak da çevirisi yapılan Fransızcadaki “raison d'état”, Almandaki “Staatsräson” veya “Staatsraison”, İtalyancadaki “ragione di stato” ve İngilizcedeki “reason of state” kavramlarına karşılık olarak kullanılmaktadır (Sancar, 2008: 13). Devlet aklı kavramı, 16. yüzyılda ilk defa İtalya’da kullanılmaya başlanmış ve ardından tüm Avrupa ülkelerine yayılarak geliştiği kabul edilmektedir. Devlet aklı, en basit haliyle devlet merkezli bir siyaset felsefesinin simgesel bir tasviri olarak görülebilir. Bu felsefe esasen devleti, bir amaç ve “kendinde varlık” olarak görmektedir. Dolayısıyla bu düşünceye göre iktidar; ahlak, adalet ve hukuktan bağımsız olup bunlardan önce gelmektedir. Buradan hareketle devlet, her değerden üstün, önce gelen ve onun ötesinde yüce bir değerdir (Erdoğan, 2000-2001: 46). Daha ayrıntılı olarak bakıldığında, devlet aklının devletin güvenliğini sağlamak ve varlığını korumak amacıyla olağan koşullar altında uygulanan hukuk ve ahlak ilkelerinin sınırları dışına çıkmanın haklı görülmesi veya gösterilmesi olarak anlaşıldığı da söylenebilir. Devlet aklı, devletin köken ve meşruiyeti ile ilgilenmeksizin devleti korumayı hedeflemektedir. Başka bir ifadeyle devlet aklının temel amacı, devleti ebedi kılmaktır (Erözden, 2012: 63; Orhan, 2018: 380).

Devlet aklı düşüncesi doğrultusunda, soyluluğun ve dinin meşruiyet kaynağı olma vasfının azaldığı bir bağlamda siyasal iktidar; güç, yetenek, kurnazlık ve talih aracılığıyla sürekli elde edilmesi ve korunması gereken bir durum olarak görülür. Bu bakış açısıyla bakıldığında devlet aklı kavramının kökeni, genellikle Machiavelli’ye dayandırılır (Kutlu ve Koç, 2017: 338). Machiavelli, Prens adlı eserinde tartışmanın odak konusu olarak bir prensin iktidarını nasıl koruyabileceği sorusunu seçer. Ona göre, siyasal olanın kendi gerçekliği ile bu gerçekliğin dayattığı araçlar ve amaçlar bütünüyle bağlıdır. Böylece Machiavelli, prensye yönelik ahlak, hukuk veya din gibi dışsal bir sınırlandırmayı ortadan kaldırır. Machiavelli, prensi sadece kendi devletini korumak ile görevlendirerek “devlet aklı” kavramının temelini oluşturur (Kutlu ve Koç, 2017: 338). Machiavelli’ye göre, insanların hiçbir itiraz mahkemesine izin vermeyen prenslerin, eylemlerini yargılamak söz konusu olduğunda araçlara değil, amaca bakılır. Zira bir prens, amaç olarak devleti elde etmeyi ve korumayı seçerse o zaman bunun için kullandığı araçları hep övgüye değer bulunacak ve herkes tarafından övülecektir. Devleti elde etmek ve korumak için güdülen amaç; ahlaki değil, siyasi bir amaçtır. Buna bağlı olarak da kullanılan araçları, salt siyasal açıdan ve doğrudukları sonuçları beraber ele almak gerekir (Ağaoğulları, 2015: 341-342).

Machiavelli, devlet işlerini yürütürken hak ve adalet sorularına, din ya da ahlaka uygunluk düşüncelerine ancak başarıyla ilişkisi oranında yer vermiştir. Bundan dolayı Machiavelli’nin ahlakı siyasete feda ettiği ya da amaçla aracı özdeşleştirdiği, daha doğrusu amacın her türlü aracı yasal kıldığını savunduğu iddia edilmiştir. Oysa Machiavelli’nin aslında belirtmek istediği, bir devletin ya da devlet adamının-özellikle dış ilişkilerde- kendi ülkesinin birlik, bağımsızlık ve güvenliği için yararlı her türlü hareketi yapabileceği ilkesidir (Parlak, 2011: 506). Burada vurgulanan temel husus, bir hükümdarın erdemi iyilik değil ama ahlaki sonuçlara kayıtsız olan bir etkinliktir. Elbette şartlar gerektirmedikçe “bir kimsenin vatandaşlarını öldürmesi, aldatması, merhametsizlik etmesi ve dinsizlik erdem olarak kabul edilemez.” Güçlü olmak için bir hükümdar sadece rakiplerini değil, kahramanca ve korkusuzca talihini de yenmelidir (Perkins, 2013: 13).

Machiavelli'nin bu felsefesi "Makyavelizm" olarak anılmaktadır. Devletin kendi içinde bir amaç olduğunu, egemenlik için var olduğunu öne süren Makyavelizm felsefesi doğrultusunda, her şeyin egemenlik amacını gerçekleştirmek için bir araç olduğunu, insanların değerli bulduğu her şeyin bu amaca hizmet ettiği sürece iyi ve değerli olduğunu, yöneticinin devletin egemenliğini tesis edebilmek için her yola başvurabileceğini ifade eder (Cevizci, 2017: 1254).

Nihayetinde Giovanni Botero'nun 1589 tarihli *Ragione di Stato* eseriyle siyaset alanına giren devlet aklı (hikmet-i hükümet) kavramı, esas olarak Machiavelli'nin düşünceleri ile temellendirilmiştir. Zira Machiavelli, Makyavelizm'in bir uzantısı olarak devletin iyiliği için gerçekleştirilen hiçbir eylemin ahlakı açıdan sorgulanmaması ya da hukuksal kurallarla bağlanılmamasını kabul eder. Buna ek olarak ister prens, ister halk, ister yöneticiler zorunlu kaldıklarında yasaların bile dışına çıkabilirler. Fakat bu durumda gözetilmesi gereken tek bir koşul vardır, o da ortak iyiliktir. Bir devletin gücünü yapan özel çıkar değil, genel iyiliktir. Ortak çıkarın geçerli kılınması ise adaleti gerçekleştiren iyi yasaların herkesin itaatini sağlaması ile mümkün olur (Ağaoğulları, 2015: 343).

3.2. Machiavelli'de Devlet-Birey İlişkisi

Bir önceki başlıklar altında Machiavelli'nin siyaset kuramı ve bununla paralel olarak gelişimine öncülük ettiği "devlet aklı" düşüncesi detaylı olarak ele alınmıştır. Devlet aklı, düşüncesinin temelinde devlet iktidarının devletin iyiliğini düşünmekten başka bir amaç gütmemesi gerektiği ve bu yolda her yola başvurabileceği anlayışı sembolik hale gelmiştir. Buradan hareketle Machiavelli'nin devlet anlayışı doğrultusunda devlet ve birey ilişkisini ayrı bir başlık altında incelemekte fayda vardır.

472

Devletin oluşumunda başat rol, şüphesiz bireydir. Birey, genel tanımı açısından tekil insan, hak ve sorumluluk sahibi en küçük beşeri birim demektir (Yayla, 2019: 34). Birey kavramı; Rönesans, Reform, Aydınlanma, kilisenin veya geleneksel dini yapının etkisini yitirisi, Sanayi devrimi, halk egemenliği gibi Avrupa'da yaşanan sosyo-politik ve kültürel değişimlerden etkilenmiştir. Dinin ve kilisenin etkisi, akli kullanan bireyin ortaya çıkmasıyla birlikte azalmaya başlamış ve bireyin araç olmasının önüne geçmesi noktasında önem arz etmiştir (Tüzen, 2018: 107). Devlet de birey kavramı gibi dönemden döneme çeşitli gelişmelerin etkileşimiyle dönüşmüştür. Devletin gelişimini tetikleyen insan eylemi ve kararıyla gerçekleşmiş olan dönüm noktası 16. yüzyılın ikinci yarısıdır. Bu dönemde gerçekleşen Rönesans, Reform, Aydınlanma, Coğrafi Keşifler birey kavramını etkilediği gibi devletin bugün ki şekline bürünmesinde de etkili olmuştur (Schmitt, 2005: 245).

Birey kavramının, modern anlamına geçişin öncülerinden olan Machiavelli, Tanrı merkezli toplum kavramının parçalanmasına katkıda bulunmuştur. Machiavelli, siyasal iktidara/devlete, dünyevi/laik bir temel oluşturmuş olmasıyla (Tüzen, 2018: 112-113) modern devlet düşüncesinin yetkinleşmesini sağlamış ve bencil, kendi çıkarları peşinde koşan bir birey anlayışı doğrultusunda bireyi, dinin etkisinden soyutlamıştır.

Machiavelli'nin siyaset felsefesi içerisinde insan doğası önemli bir role sahiptir. Machiavelli'de insanların her zaman bir ve aynı doğayla doğdukları, yaşadıkları ve öldükleri düşüncesi hâkimdir. Bu hususta Machiavelli'nin insan doğası kavramını

doğrudan dile getirmemesine rağmen insanların doymak bilmeyen arzularını, kısa görüşlülüklerini, kıskançlıklarını, hatta genel olarak güvenilmezliklerinin üzerinde durarak insan doğası için en kötüyü vurguladığını söylemek doğru olacaktır. Burada önemli olan nokta ise insan doğasının temel olarak değişmediği için, tarihsel tecrübelerinden öğrenerek, başarılı olanları taklit ederken başarısız olanlardan kaçınmayı hedefler (Türk, 2016: 309, 350).

Machiavelli, insanın doğası gereği bencil ve kendi çıkarları peşinde koştuğunu kabul etmekle insanın günahkâr fakat doğası gereği toplumsal olduğunu savlayan Skolastik Felsefeden radikal bir kopuş gerçekleştirir. Machiavelli'nin insan doğası anlayışında, Hristiyan inancındaki gibi kökensel kötü kavramına yer yoktur. Hristiyan inancına göre insanın günahkâr olması, ilk günahından kaynaklanmaktadır. Machiavelli'nin düşüncesinde karşımıza çıkan insanın günahkâr olduğu kabulü ise dini bir nedene değil, tamamıyla kendi doğasına içkin bir nedenden kaynaklanmaktadır. İnsan içgüdüleri ve tutkularına göre düşünen ve ona göre hareket eden bir varlıktır. Özetle Machiavelli'nin kötümser düşüncesi ile Hristiyan inancının ilk günahı temel alan insan anlayışı, birbirinden çok farklı şeylerdir. Bu noktada Machiavelli'nin dinsel açıklamalardan uzak durması, onu geleneksel düşünürlerden uzaklaştırıp modern düşünürlerle yaklaştırmaktadır (Kefeli, 2010: 46-47). Machiavelli'nin insan doğası görüşüne göre kısaca "İnsanlar vefasız, güvenilmez, bencil ve şeytanidir. Ancak menfaat karşılığı iyilik yapmaktadırlar. Hem hilekârdırlar hem de kolay aldanabilmektedirler" (Senemoğlu, 2016: 86).

Machiavelli, insanları kötücül olan doğalarının bir gereği olarak kendi refahını, kendi korunması ve çıkarını, kendi güvenliğini, kendi rahat ve zevklerini, kendi şan-şöhret ve onurunu düşünen varlıklar olarak görmektedir. Ayrıca insanlar devamlı bir tutkunun peşinden diğerine koşarlar. Bu döngü sürüp gider ve insanlar sürekli bir şeyler isterler, bu durum hiç kuşkusuz çıkar çatışmalarını da beraberinde getireceği için insanlar arası bir güç savaşı ve rekabet kaçınılmazdır. Bu bağlamda Machiavelli, insanlar arasındaki ilişkilerde dayanışmadan ziyade rekabeti ön plana çıkarmaktadır (Kömürcüoğlu, 2006: 55).

Machiavelli, bireyin mutluluğu için uğraşmaz. Onun için bireyin mutluluğu önemli değildir, bütün amacı devletin bekası ve mutluluğudur. Dolayısıyla insanlar da devletin bekası ve mutluluğu için vardır. Machiavelli'ye göre, insan bir doğa gücüdür, canlı bir enerji kaynağıdır. Machiavelli'nin dile getirdiği insan tipi, ilkçağ insanı gibi atılgan, girişken ve üretken olanlardır. Ancak bireysel yetenekler tek başlarına bir başarı getirmez, önemli olan bu yetenekleri kolektif olarak ortaya çıkarabilmektir. Çünkü devlet ancak bu şekilde kazançlı çıkar. İnsanın kötülüğü doğuştan gelmez, ancak sonradan bir takım sapmalar nedeniyle kötü yola girmiş olabilir. Machiavelli bu durumu da toplumsal çürümenin hem nedeni hem de habercisi olarak ele almıştır (Deniz, 2011: 114).

Yine Machiavelli'ye göre, insanın kötülüğünün de bir sınırı vardır, yani bu kötülük Tanrı'dan kaynaklanan bir mutlaklıkla donatılmamış, bütünüyle dünyevi yaşama ilişkin olmuştur. Bu doğrultuda Machiavelli, insanın doğası gereği kötü olmasını insanın temel bir içgüdüsünden kaynaklandırır ve bu kötülüğü insanlar arasındaki ilişkiler içinde anlamlandırıp görecelikle donatır. Böylece Machiavelli, insanların sürekli bir elde etme isteği ve sahiplenme güdüsü tarafından yönlendirildiklerini kabul eder (Ağaoğulları, 2015: 327).

Machiavelli'nin bencil, kendi çıkarları peşinde koşan bir birey anlayışı doğrultusunda bu birey dinin etkisinden kurtulmuştur. Devlet ise doğal bir yapı olmaktan çıkıp, bireyin kendi yaşamını kurtarması için gerekli olan bir kurum haline gelmiştir. Böylece devlet, yapay bir varlığa dönüşmüştür. Ancak Machiavelli'nin düşüncelerinde, ne devletin kuruluşundan önce ne de devlet kurulduktan sonra bireyin devredilemez haklarından söz edilmemektedir ve devlet yurttaş karşısında mutlak kılınmıştır. Yine de Machiavelli ile oluşmaya başlayan birey ve devlet anlayışı, Hobbes'un düşünce sistemi içerisinde açıkça modern niteliğe kavuşacak ve Locke'un sisteminde modern birey ve devlet arasındaki ilişki en olgun formuna ulaşacaktır (Kefeli, 2010: 49-50). Geleneksel düşünörlere göre doğa anlayışında tüm canlı varlıklar bir amaca, bir telos'a, mükemmeliğe, tamam olmaya, olgunluğa, kendini gerçekleştirmek üzere olmaya yönelirler. Bu anlamda insanın, doğa gereği bir varlık kazandığı söylenmiştir. Ancak Machiavelli'nin düşünce yapısıyla bu anlayış yıkılmış, insan doğa gereği varlık kazanmaktan öteye geçmiş her şeyin efendisi olmaya doğru ilerlemiştir. Modern siyaset anlayışında asıl olan insanın doğa içinde bir yere sahip olduğu değil, insanın doğanın efendisi olduğu düşüncesi hâkim olmuştur. Doğanın efendisi olmakta ilerleyen insanın tek sınırı ise insanın kendi doğası olmuştur. Zira birey doğanın efendisi olmak istemiş ama kendi doğasından kaçamamıştır (Kömürcüoğlu, 2006: 57-58).

Netice itibariyle Machiavelli'nin laik devletinde bireyin yerine bakıldığında öncelikle devletin var olmasının sebebi olarak insan doğasını ele almış ve diğer bütün siyasi düşüncelerinin temelinde de bu insan doğasını yerleştirmiştir. Ancak laik devletinden sıkça bahseden Machiavelli, ne devlet öncesi toplumda ne de laik devletinde bireyin haklarından söz etmemiştir. Yine de Machiavelli'nin Hristiyan ahlakında yer alan birey figürünü ve bireyin başka olguların varlığı için tanımlanmasını dışlaması, bireyciliğin gelişmesi anlamında önemli bir adım sayılmıştır.

Sonuç

Devletin kuruluşunu insan iradesine dayandırma fikri, dönemin gelişmeleriyle kendini göstermiş ve Machiavelli bu anlayışa öncüllük etmiştir. Bu hususta toplum sözleşmesi kuramcıları da Machiavelli'den etkilenerek bu anlayışı devam ettirmiş ve devleti, insanların devlet öncesi durumdan belirli etkenler doğrultusunda bir çıkış yolu olarak görmüşlerdir.

Machiavelli modern siyaset anlayışında, "Devlet" kavramını modern anlamıyla ilk kullanan düşünür olup birey kavramının modern bir niteliğe geçmesinde öncü rol izlemiştir. Zira modern devlet anlayışı, dinsel otoritelerin dünyevi iktidarlar üzerindeki yetkilerinin son bulmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu da siyasal alanın laikleşmesi ile modern devlet anlayışının doğuşu arasında yakın bir bağ olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda modern anlamda siyasal iktidarın/devletin dini olgulardan ayrı laik kuramsal temellerinin atılması açısından en önemli düşünür Machiavelli'dir. Machiavelli'yi modern siyasi kuramının kurucusu yapan şey; onun din, ahlak ve metafizikten bağımsız bir anlayış ileri sürmüş olmasıdır. O, siyasal iktidarı insan doğası üzerinden ele almış ve devlet öncesi durumu ifade etmesi nedeniyle toplum öncesi durum tasvirini ortaya çıkarmıştır. Machiavelli'ye göre, toplum öncesi durumda insanlar zamanla kendi canlarını kurtarabilmek için bir

araya gelmek zorunda kalmışlardır. Buna göre insanlar, kötü doğaları sebebiyle zamanla birbirleri için bir tehdit unsuru olmaya başlamışlar ve bu durum insanların güvenlik ihtiyacı hissetmelerine sebep olmuştur. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için ise insanlar, kendilerine üst bir otorite seçmişlerdir. Bu otoritenin örgütlenmesi ve düzenlenmesi ise ancak mutlak güce sahip olan bir egemen tarafından gerçekleştirilmelidir. Machiavelli'ye göre, bu egemenin/prens devleti elde etmek ve korumak için gerçekleştirdiği eylemlerini yargılamak söz konusu olduğunda araçlara değil, amaca bakılır. Bu hususta Machiavelli'nin görüşlerinden çıkarılan sonuç: "Amaca giden yolda her araç, yasal ve ahlakidir." Ortaya çıkan bu ana düşünce, Makyavelizm'in temeli oluşturmuştur. Makyavelizm'in temelini oluşturan bu düşünce, devlet aklı kavramını da şekillendirmiştir. Zira devlet aklı, en basit haliyle devlet merkezli bir siyaset felsefesini temsil etmektedir. Bu felsefede iktidar; ahlak, hukuk ve adaletten bağımsız olup bunlardan önce gelmektedir. Böylece Machiavelli'ye göre devleti esas alan ve devletin bekası için her şeyin feda edilebileceği fikri, devlet aklı kavramının kuramsallaşmasına zemin hazırlamıştır. Bahsi geçen görüşler esas alındığında Machiavelli, devleti her değerden üstün bir değer olarak görmüştür. Bireyin bu değerdeki yeri ise amacın gerçekleşmesinde araç olmaktır, ötesi değildir. Her ne kadar Machiavelli, devletin oluşum kaynağına bireyi yerleştirse de devletin varlığı sürecinde bireyi, sadece devletin varlığını korumak ve sürdürmek için bir araç olarak görmüş ve bireyi kendi çıkarları peşinde koşan bir varlık olarak betimlemiştir. Machiavelli'nin kendi çıkarları peşinde koşan bir birey anlayışı ile birey, dinin etkisinden kurtulmuştur. Devlet ise doğal bir yapı olmaktan çıkıp bireyin kendi yaşamını kurtarması için gerekli olan bir kurum haline gelmiştir. Böylece devlet, yapay bir varlığa dönüşmüştür. Ancak Machiavelli'nin düşüncelerinde, ne devletin kuruluşundan önce ne de devlet kurulduktan sonra bireyin devredilemez haklarından söz edilmemektedir. Yine de Machiavelli'nin Hristiyan ahlakını dışlaması ve bireyi her kavramın merkezine koyması, bireyciliğin gelişmesi anlamında önemli bir adım sayılmıştır. Nihayetinde Machiavelli ile başlayan bu süreç, devletin laikleştirilmesi ve bireyin özne halinde önemli, doğadan ayrı bir varlık olarak kabul edilmesi, toplum sözleşmesi kuramcılarıyla da ileri bir boyuta taşınmıştır. Machiavelli ile oluşmaya başlayan birey ve devlet anlayışı, Hobbes'un düşünce sistemi içerisinde açıkça modern niteliğe kavuşmuş ve Locke'un düşünce sisteminde modern birey ve devlet arasındaki ilişki en olgun formuna ulaşmış, Rousseau ve Spinoza'da da devletin kaynağı insan öznesinin iradelerine dayandırılmıştır. Zira çalışmada detaylı olarak açıklandığı üzere Hobbes, insan doğasından hareketle tıpkı Machiavelli'nin düşünce sistemindeki gibi devletin kuruluşunda insanı ön planda tutmuştur. İnsanın bencil ve kötü yapısından kaynaklı olarak devlet öncesi bir durum olan doğa durumunun savaş haline dönmesiyle insanların can ve mal güvenliklerini sağlamak için devleti kurmak kaçınılmaz olmuştur. Hobbes'da insanlar, tüm hak ve özgürlüklerini üstün otoriteye devrettiklerinde, devletin egemen gücünün sınırsız olduğunu kabul ederler. Burada devlet sözleşme ile bağlanmamış, sınırsız ve tüm insanlar onun uyruğudur. Locke ise devletin olmadığı doğa durumunda insanların özgür ve barış içinde yaşadığını ancak ortak bir yargıcın olmayışından kaynaklı sorunların, bir insanın başkası üzerinde hâkimiyet kurma isteğinin doğa durumunun savaş haline dönüşmesini tetikleyeceğinden insanlar, doğa durumunda var olan doğal haklarını korumak için sahip oldukları cezalandırma haklarını rızaya dayalı bir sözleşme ile üstün bir otoriteye devrederek

devleti kurarlar. Locke'un düşüncelerinde devlet, insanların doğal haklarını korumak için kurulduğundan insan hakları ile sınırlandırılmıştır. Kısaca insanların haklarının kaynağı devlet değil, devletin kaynağı insanların haklarıdır düşüncesi, Locke'un devlet düşüncesinde bireyin yeri ve önemi göstermiştir. Bilhassa insanların doğal haklarının düzenli olarak siyasi yönetim tarafından ihlal edilmesi halinde, bireylerin o yönetime karşı direnme hakkının varlığı örnek olarak gösterilebilir. Rousseau ise doğa durumunu, doğal insanların mutlu bir yaşam sürdükleri özgürlük ve eşitlik hali olarak tasvir etmiştir. İnsanların özgür ve eşit olduğu doğa durumunun sona ermesi ise mülkiyetin ortaya çıkması ile gerçekleşmiştir. Böylece uygar toplum kurulmuş, herkesin eşit olduğu doğa durumu sona ermiştir. Uygar toplumda aşırı mülkiyet hırsının sonucu olarak doğal insanın özelliği olan şefkat ve merhamet duygusu yok olmuş ve bu duyguların yerini kıskançlık, bencillik ve cimrilik almıştır. İnsanların hep daha fazlasına sahip olmak için giriştikleri mücadele, uygar toplumu savaş durumuna sokmuştur. Özgürlüğün ve eşitliğin olmadığı bu güvensizlik ortamından çıkış ise insanların tüm haklarını genel iradeye devretmesini şart koşan sözleşme ile sağlanmıştır. Herkesin varlığını ve tüm haklarını genel iradenin emrine vermesi ile devlet ortaya çıkmıştır. Nihayetinde Rousseau, toplum sözleşmesi kuramında, egemenliğin kaynağını halka dayandırmış ve devleti demokratik temeller üzerine inşa etmiştir. Son olarak Spinoza, insanın varlığına hâkim olan temel tutkunun kendi varlığını korumak ve sürdürmek olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle insanlar doğa durumunda barış içerisinde yaşamazlar. İnsanların diğer insanlara ihtiyaç duymasından ve doğa durumundaki güvensizlik ortamından çıkış için devleti gerekli görmüşlerdir. Spinoza, insanların sözleşme ile kurdukları siyasal toplumu demokrasi olarak adlandırmıştır.

476

Böylece modern anlamda devletin gelişmesi ve Machiavelli'nin düşüncesi ışığında toplum sözleşmesi kuramcılarının da devlet ve birey kavramlarını kendi düşünceleriyle harmanlaması sonucu günümüzdeki devlet-birey ilişkisinin temeli atılmış olmuştur.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Köker, Levent (1997). Tanrı Devletinden Kral-Devlete. İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali (2015). Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Mahmut (1992). "Niccolo Machiavelli ve Machiavelizm". İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(3), s. 167- 186.
- Arslanel, M. Nazan, Eryücel, Ertuğrul (2011). "Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15 (2), 1-20.
- Aydın, Handan (2006). Spinoza'da İnsan Anlayışı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Boyraz, Berfu (2019). Machiavelli'nin İnsan Doğası Düşüncesinin Siyaset Kuramına Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Çilingir, Lokman (2019). "Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı". Temaşa Felsefe Dergisi, Sayı 11, 31-43.
- Deniz, Faruk (2011). "Machiavelli Şeytan mı? İnsan mı?". İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 23-24, 109-126.
- Erdoğan, Mustafa (2000-2001). "Hikmet-i Hükümetten Hukuk Devletine Yol Var Mı?". Doğu-Batı, Sayı: 13, 45-58.
- Erdoğan, Mustafa (2017). "Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri". Liberalizm El Kitabı, (Editör: Cennet Uslu), Liberte Yayınları, Ankara, 63-99.
- Erözden, Ozan (2012). "Machiavellizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet". Machiavelli, Machiavellizm ve Modernite, (Hazırlayan: Cemal Bali Akal), Dost Yayınları, Ankara, 63-80.
- Göze, Ayferi (2007). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Güldali, Abdullah (2011). Platon İle Machiavelli'nin Devlet Felsefelerinin Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güngör, Feyza Şule (2015). "Spinoza'da İyi ve Kötünün Conatus (En İyi Şekilde Varlıkta Kalmakta Israrı) Bağlamında Değerlendirilmesi". Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 20, 133- 144.
- Hakyemez, Yusuf Şevki (2004). Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Hobbes, Thomas (2020). Leviathan. (Çeviren: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kefeli, İdil (2010). John Locke'un Felsefesinde Birey-Devlet İlişkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kömürcüoğlu, Mustafa (2006). N. Machiavelli ve T. Hobbes'ta Birey Çıkarı-Devlet Çıkarı İlişkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kutlu, Aydoğan, Koç, Ferda (2017). "Devlet Akı Kavramında Devlet Adamı Figürü". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 72, No: 2, 333-354.
- Landi, Ernesto (2000). "Niccolo Machiavelli", Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri. (Editör: Maurice Cranston), (Çeviren: Nejat Muallimoğlu), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Locke, John (2005). "Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme' den Seçme Parçalar". Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, (Çeviren ve Derleyen: Mete Tunçay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Locke, John (2013). Hoşgörü Üstüne Bir Mektup. (Çeviren: Melih Yürüşen), Liberte Yayınları, 7. Baskı.
- Machiavelli, Niccolo (2009). Söylevler. (Çeviren: Alev Tolga), Say Yayınları, İstanbul.
- Machiavelli, Niccolo (2017a). Prens. (Çeviren: Gamze Alpaslan), Maviçatı Yayınları, İstanbul.
- Machiavelli, Niccolo (2017b). Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler. (Çeviren: Alev Tolga), Say Yayınları, İstanbul.
- Orhan, Salim (2018). "Devlet Akli Doktrini ve Modern Türkiye'ye Geçiş Sürecinde Bir Tezahürü Olarak Teşkilat-ı Mahsusa". Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23 (39), 375-409.
- Parlak, Bekir (2011). Kamu Yönetimi Sözlüğü. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Perkins, Anne (2013). Büyük Fikirlerin Küçük Kitapları-Siyaset. (Çeviren: Mustafa Zeki Çıraklı ve Zekeriya Tüysüz), Liman Kitapları, Ankara.
- Rousseau, Jean-Jacques (2010). İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı. (Çeviren: Rasih Nuri İleri), Say Yayınları, İstanbul.
- Rousseau, Jean-Jacques (2011). Toplum Sözleşmesi. (Çeviren: Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sancar, Mithat (2013). "Devlet Akli" Kıskaçında Hukuk Devleti. İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Schmitt, Carl (2005). "Somut ve Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet". Devlet Kuramı, (Derleyen: Cemal Bali Akal), Dost Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Senemoğlu, Olkan (2016). "Machiavelli'den Hobbes'a Rönesans Dönemi Siyaset Teorisinde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı". İnsan&İnsan, 3(8), 77-100.
- Spinoza, Baruch (2011). Etika. (Çeviren: Hilmi Ziya Ülken), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Spinoza, Baruch (2016). Teolojik-Politik İnceleme. (Türkçesi: Cemal Bali Akal ve Reyda Ergün), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Toku, Neşet (2003). John Locke ve Siyaset Felsefesi. Liberte Yayınları, Ankara.
- Türk, H. Bahadır (2016). "Niccolo Machiavelli". Siyasal Düşünceler Tarihi. (Editör: Hamit Emrah Beriş- Fatih Duman), Orion Kitabevi, Ankara.
- Tüzen, M. Ahmet (2018). "Hiyerarşik Varlık Zincirinden Modern Bireyin Doğuşuna". Mavi Atlas, Cilt 6, 107-125.
- Yayla, Atilla (2016). Siyaset Bilimi. Adres Yayınları, Ankara.
- Yayla, Atilla (2019). Siyasi Düşünce Sözlüğü. Adres Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, Ejder (1986). Hukuk Sözlüğü. Ankara.

Zabunoğlu, H. Gökçe (2016). "Toplum Sözleşmesi Bağlamında John Locke'un Devlet Anlayışı". İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(2), 431-456.

Zelyüt, Solmaz (2010). Dört Adalı Hobbes- Locke- Berkeyelev- Hume. Doğu Batı Yayınları, Ankara.